

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Л. Ф. Кривачук

кандидат наук з державного управління, доцент,
вчений секретар Львівської державної фінансової академії

УДК 347:637:342

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

Досліджено проблему насильства в сім'ї та жорстокого поведіння з дітьми у контексті реалізації державної політики щодо дітей в Україні. З'ясовано сутність понять "насильство", "насильство в сім'ї", "насильство в сім'ї щодо дітей" та уточнено термін "жорстоке ставлення до дітей". Розглянуто основні види насильства в сім'ї щодо дітей, їх індикатори, які необхідно враховувати у державно-управлінській діяльності стосовно дітей.

Ключові слова: діти, насильство, насильство в сім'ї, жорстоке ставлення до дітей.

Однією з найактуальніших проблем сьогодення, яка набула величезних масштабів у всьому світі, зокрема і в Україні, є проблема насильства щодо дітей в сім'ї. Світова спільнота визнає проблему насильства, жорстокого ставлення до дітей в сім'ї як одну з найгостріших та найактуальніших проблем сучасності.

Право дітей на захист від жорстокого ставлення та усіх форм насильства в сім'ї регулює Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" (від 15.11.2001 р. № 2789-III) [1]. Ст. 10 Закону України "Про охорону дитинства" (від 26.04.2001 р. № 2402-III) встановлює, що "кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності" [2]. Механізм правового захисту дітей від насильства в сім'ї у галузі державного управління визначено Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу" (від 26.04.2003 р. № 616) [3], який регулює діяльність органів державної влади щодо протидії цьому явищу.

Теоретико-методологічні основи досліджуваної проблеми повинні слугувати удосконаленню нормативно-правового механізму протидії насильству в сім'ї та жорстокому поведінню з дітьми, що й обумовлює її важливість та актуальність.

Проблему насильства в сім'ї, жорстокого поведіння з дітьми розглядали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці: Т. М. Алексеєнко, Л. Берковіч, А. А. Бова, Л. С. Волинець, Ю. В. Воронова, А. П. Гетьман, Р. М. Гірфанов, Ллойд Демоз, Д. Джилліген, М. Ю. Калінкіна, А. Й. Капська, С. Л. Кравчук, В. М. Оржеховська, О. Б. Орос, Ж. В. Петрочко, О. М. Руднева, Т. Я. Сафонова,

© Кривачук Л. Ф., 2011

Н. Ю. Синягина, С. Сулімова, І. М. Трубавіна, В. О. Тюріна, О. М. Хархан та ін. Водночас проблематика насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми у контексті реалізації державної політики щодо дітей в Україні та удосконалення нормативно-правового механізму державного управління з питань запобігання цьому явищу на основі дослідження теоретико-методологічного аспекту проблеми є малодослідженою.

Метою статті є аналіз основних підходів до розуміння сутності понять “насильство”, “насильство в сім'ї”, “насильство в сім'ї щодо дітей”, „жорстоке ставлення до дітей”; дослідження основних видів насильства щодо дітей та вироблення пропозицій щодо удосконалення понятійно-категоріального апарату у цій сфері.

Насильство та жорстоке ставлення до дитини пронизує всю історію розвитку людства. Американський вчений Ллойд Демоз у своїй праці “Психоісторія” акцентує увагу на тому, що чим глибше в історію — тим більша у дитини ймовірність бути вбитою, покинутою, тероризованою і сексуально приниженою. Протягом століть діти, виростаючи, відтворювали механізми взаємин дорослих і дітей, повторюючи жахи власного дитинства [4].

У XIX ст. з метою запобігання насильству щодо дітей було створено низку організацій та спілкот: у 1871 р. в Нью-Йорку — “Спілку попередження жорстокого поводження з дітьми”; у 1898 р. в Німеччині — “Союз захисту дітей від експлуатації і жорстокого поводження (пізніше — “Німецький союз захисту дітей”); у 1899 р. в Британії — “Національну спілку попередження жорстокого ставлення до дітей” [5, с. 65]. У XX ст. з'являються нові підходи до подолання цього явища. За ініціативою Г. Кемпе у 1977 р. було створено Міжнародне товариство з попередження насильства над дітьми і нехтування їх потребами (ІСПКАН), яке на сьогодні є активним суб'єктом міжнародної політики у сфері захисту дітей від насильства та жорстокого ставлення [6, с. 1; 7 с. 19–20].

Значний відсоток дітей у кожному суспільстві страждає від насильства в сім'ї. Лише у 16 країнах існує повна заборона будь-якого тілесного покарання дітей у будь-якому середовищі. А більшість дитячого населення Землі і досі немає рівноправного юридичного захисту від побиття чи умисного приниження в сім'ї [8].

Наслідком глобальних комплексних спроб описати масштаб усіх форм насильства щодо дітей та їхній вплив на особистість дитини є “Доповідь про насильство щодо дітей у світі”. Це перше дослідження ООН, до підготовки якого безпосередньо і послідовно були залучені діти, що підкреслює і відображає їхній статус повноцінних користувачів прав. У “Доповіді про насильство щодо дітей у світі” використані результати “Дослідження про вплив збройних конфліктів на дітей”, підготовленого Грасою Машел і представленого ГА ООН, а також матеріали “Доповіді про ситуацію в світі: насильство та його вплив на здоров'я ВООЗ” [9].

Звернемо увагу на результати “Доповіді незалежного експерта для проведення дослідження ООН з питань насильства щодо дітей” та наведемо дані про рівень юридичного захисту дітей від тілесного покарання. Зокрема, показник захищеності від тілесного покарання у місцях перебування дітей є таким: дім — 2 %; альтернативний догляд — 4 %; школа — 42 %; пенітенціарна система (тілесні покарання як вирок) — 42 %; пенітенціарна система (тілесні покарання як дисциплінарний захід) — 81 %. За даними дослідження лише 2,4 % усіх дітей у світі є юридично захищеними від тілесних покарань в усіх середовищах [8]. Як бачимо, діти є найменш захищеними від насильства в сім'ї.

У міжнародних документах, зокрема у Конвенції ООН про права дитини, поняття “насильство” трактується як “всі форми фізичного або психологічного насильства, образи або зловживання, відсутність турботи або недбалого поводження, грубого поводження або експлуатації, включаючи сексуальне зловживання” [10].

У “Доповіді про ситуацію в світі: насильство та його вплив на здоров’я” “насильство” визначається як “навмисне застосування фізичної сили або насильства у вигляді загроз або безпосередньо відносно дитини особою або групою осіб, яке тягне або з великою вірогідністю може спричинити нанесення фактичної або потенційної шкоди здоров’ю, виживанню, розвитку або гідності дитини” [11].

У науковій літературі є різні підходи до розуміння поняття “насильство”, розвивається ідея ненасильства. У Словнику-довіднику для соціальних працівників та соціальних педагогів наведено таке визначення цього поняття: “насильство” — це “вплив однієї людини на іншу, що порушує конституційне право людини на особисту недоторканість (у фізичному і духовному розумінні)” [12, с. 254]. У Короткому енциклопедичному словнику з соціальної філософії зазначено, що “насильство” — це “будь-яке приниження людини, що веде до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивіда, заважає оволодіти реальною заданою повнотою можливостей особистісного розвитку, це панування волі однієї людини над волею іншої” [13, с. 254].

У В. О. Тюріної відслідковуємо два трактування поняття “насильство”, зокрема: “насильство” — це “такий тип людських суспільних відносин, в ході якого одні індивіди чи групи людей підкоряють собі інших, узурпують їх вільну волю” [14, с. 8]; “насильство” — це “не взагалі примус, не взагалі шкода (збиток) життю і власності, а такий примус і така шкода (збиток), котрі здійснюються всупереч того чи тих, проти кого спрямовані” [15, с. 20].

На доцільність впровадження та розвитку ідеї ненасильства звертає увагу Т. В. Рубан. З цього приводу зазначає, що “діти невинні, уразливі й залежні. Дітям потрібна ласка, відверта доброта, соціальний оптимізм, батьківська увага, розуміння й реальна позитивна участь у їх житті. Тільки творча, гуманістична, ненасильницька діяльність може зробити дітей щасливими” [16, с. 74]. Розвиваючи ідею ненасильства Р. М. Грфанов, М. Ю. Калінкіна вважають, що для вирішення проблеми насильства в сім’ї щодо дітей, жорстокого поводження з дітьми необхідно поставити за основу принцип гуманізму й вимоги людської моралі [5, с. 67].

Насильство буває різних видів. Особливий вид насильства — насильство в сім’ї, яке може поєднувати ознаки всіх видів насильства. Воно є найбільш небезпечне пролонгованим характером і тим, що людина потерпає від насильства того, хто за родинним чи сімейним станом мав би захищати, підтримувати жертву, а не кривдити її [17, с. 70].

У вітчизняному законодавстві в Законі України “Про попередження насильства в сім’ї” (від 15.11.2001 р. № 2789-III) визначено термін “насильство в сім’ї”, під яким розуміють “будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім’ї по відношенню до іншого члена сім’ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім’ї як людини та громадянина іносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров’ю” [1].

У цьому ж нормативно-правовому акті визначено чотири види насильства в сім’ї, зокрема:

1) “фізичне насильство в сім’ї” — це “умисне нанесення одним членом сім’ї іншому члену сім’ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров’я, нанесення шкоди його честі і гідності”;

2) “сексуальне насильство в сім’ї” — це “протиправне посягання одного члена сім’ї на статеву недоторканість іншого члена сім’ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім’ї”;

3) “психологічне насильство в сім'ї” — це “насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може задаватися або завдається шкода психічному здоров'ю”;

4) “економічне насильство в сім'ї” — це “умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я” [1].

Особливо небезпечним є насильство щодо дітей, оскільки значно деформує їхні особистості та провокує озлоблення на оточення, часто стає причиною дитячих суїцидів. Сім'я має найбільший потенціал щодо забезпечення захисту дитини від усіх форм насильства. Однак сім'я може стати для дитини небезпечним місцем — особливо для немовлят та дітей молодшого віку. Зазвичай діти молодшого віку є більш уразливі до насильства в сім'ї. Немовлята віком до одного року втричі більше ризикують загинути від рук батьків, аніж діти віком від одного до чотирьох років, які, в свою чергу, ризикують вдвічі більше, ніж діти віком від 5 до 14 років [9]. За свідченнями дітей, з жорстокістю вони зустрічаються вперше у власній сім'ї, з боку батьків та старших братів і сестер. Приблизно в 45–49 % сімей має місце насильство щодо дітей. Якщо враховувати всі прогнози, залякування, побиття і ін., то практично кожна дитина хоч один раз зіштовхувалася з проявами жорстокості, тиску або насильства зі сторони своїх батьків [18, с. 116].

Для кожного виду насильства щодо дітей характерні відповідні індикатори (медичні, психологічні, поведінкові тощо), знання яких є необхідним у діяльності суб'єктів державного управління, що працюють з дітьми, які зазнали насильства та жорсткого ставлення в сім'ї. Зазначимо, що в Законі України “Про попередження насильства в сім'ї” (від 15.11.2001 р. № 2789–III) [1] дано визначення понять “фізичне насильство”, “сексуальне насильство”, “психологічне насильство”, “економічне насильство”, однак вказані види насильства щодо дітей мають свою специфіку.

Тому вважаємо за доцільне навести трактування визначень основних видів насильства щодо дітей та їх відповідні індикатори. Таким чином, основними видами насильства щодо дітей є:

1. “Фізичне насильство щодо дітей” — це “дії або відсутність дій з боку батьків або інших дорослих, в результаті яких фізичне або розумове здоров'я дитини порушується або опиняється під загрозою нанесення шкоди”.

Поведінкові та психологічні індикатори:

1) при враженні будь-яких частин тіла відбувається порушення в органах відчуттів, затримка розвитку, малорухомість;

2) діти можуть ставати агресивними, тривожними, що впливатиме на їхні стосунки з іншими людьми;

3) можуть бути надзвичайно сором'язливими, не виявляти цікавості, уникати однолітків, боятися дорослих і грати виключно з маленькими дітьми, а не з ровесниками;

4) страх фізичного контакту; небажання йти додому;

5) стривоженість, коли чують плач маленьких дітей, нервові тики, смоктання пальців, розхитування.

Медичними індикаторами є:

1) рани та синці;

2) відмова від медичної допомоги, протиріччя у даних про виникнення пошкоджень;

3) госпіталізація, що повторюється.

2. **“Сексуальне насильство щодо дітей”** — це “будь-який контакт або взаємодія між дитиною та людиною, що старша за віком, в якому дитина сексуально стимулюється або використовується для сексуального збудження”.

Поведінкові та психологічні індикатори:

1) дитина виявляє незвичні (дивні, дивакуваті), занадто складні, незвичайні сексуальні знання або дії;

2) може сексуально чіплятися до дітей або дорослих;

3) може скаржитися на запалення, свербіння, біль в геніталіях;

4) може скаржитися на фізичне нездужання;

5) вагітність дівчинки;

6) дитина може заразитися на інфекції, що передаються статевим шляхом;

7) приховує свої статеві контакти зі старшими або однолітками із-за безпорадності та зникання, а також погроз з боку того, хто кривдить.

3. **“Психологічне насильство щодо дітей”** (емоційно погане ставлення до дитини) — це “дія одного з членів сім’ї на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими завдається шкода психічному здоров’ю дитини”.

Поведінкові та психологічні індикатори:

1) затримка у фізичному, мовному розвитку, затримка росту (у дошкільнят та молодших школярів);

2) імпульсивність, запальність, шкідливі звички (смоктання пальців, вискубування волосся, злість);

3) настрої суїциду (спроби вчинити самогубство), втрата сенсу життя, мети в житті (у підлітків);

4) поступливість (відсутність опору впливам);

5) нічні жахи, порушення сну, страх темряви, боязнь людей, їхнього гніву;

6) депресії, смуток, безпорадність, безнадія, загальмованість.

4. **“Економічне насильство щодо дітей”** (відсутність турботи про дітей, недбайливе ставлення) — це “неувага до основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, медичному обслуговуванні, догляді, витраті сімейних коштів”.

Поведінкові та психологічні індикатори:

1) не росте, не набирає вагу відповідно до віку або втрачає її;

2) дитина постійно голодує, жебракує або краде їжу;

3) кинута, без догляду, не має відповідного одягу, житла;

4) не прищеплена, потребує послуг стоматолога, не дотримується гігієни;

5) не ходить до школи, пропускає уроки, приходять у школу занадто рано та іде з неї дуже пізно;

6) втомлюється [19, с. 205–207].

Інший підхід до визначення основних видів насильства щодо дітей подано у “Доповіді про насильство щодо дітей у світі”, зокрема:

1) насильство щодо дітей вдома та в родині;

2) насильство щодо дітей у школах і навчальних закладах;

3) насильство щодо дітей в установах догляду за дітьми і системах правосуддя;

4) насильство щодо дітей на робочому місці;

5) насильство щодо дітей у громаді [9].

На думку Ж. В. Петровича, основними видами насильства щодо дітей є:

1) фізичне насильство;

2) сексуальне насильство або розбещення;

3) психологічне насильство;

4) зневажання основних потреб дітей у їжі, одязі, відпочинку тощо.

Ці види насильства щодо дітей Ж. В. Петрович визначає як форми жорстокого поводження та зневажання дітей [20, с. 138].

На нашу думку, “жорстоке ставлення до дітей” — це “найбільш небезпечні для життя і здоров'я дітей форми кожного з видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного)”. Вважаємо, що тільки у такому контексті слід розуміти це поняття та внести відповідні зміни у Закон України “Про попередження насильства в сім'ї” (від 15.11.2001 р. № 2789-III) [1].

Проблема насильства в сім'ї щодо дітей властива кожній країні світу і є сьогодні однією з найгостріших та найактуальніших проблем сучасності. Вважаємо, що одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Тому в суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви насильства, жорстокого поводження щодо дітей в сім'ї та зневажання їхніх потреб.

Насильство в сім'ї щодо дітей є чотирьох видів: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. На нашу думку, “жорстоке ставлення до дітей” — це “найбільш небезпечна для життя і здоров'я дітей форма кожного з видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного)”. Для кожного виду насильства в сім'ї щодо дітей характерні відповідні індикатори: поведінкові, психологічні, медичні, які необхідно враховувати суб'єктам державного управління, що працюють з дітьми, які зазнали насильства та жорстокого ставлення в сім'ї.

Список використаних джерел

1. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2789-14>.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. — Верховна Рада України. Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>.
3. Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу : постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 616 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616-2003-%EF>.
4. Демоз, Л. Психохісторія [Текст] / Ллойд Демоз. — Ростов-на-Дону, 2002. — 120 с.
5. Гирфанов, Р. М. Российский и зарубежный опыт борьбы с насилием в отношении детей [Текст] / Р. М. Гирфанов, М. Ю. Калинкина // Вопросы ювенальной юстиции. — 2008. — № 1. — С. 58–68.
6. Официальный бюллетень Международного общества по профилактике насилия над детьми и пренебрежения их нуждами (ИСПКАН) [Текст]. — 2008. — Т. 17; Вып. 1. — 10 с.
7. Сафонова, Т. Я. Жестокое обращение с детьми. Обучение навыкам работы с детьми, пострадавшим от жестокого обращения [Текст] / Т. Я. Сафонова // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — № 2. — С. 17–29.
8. Доклад независимого эксперта для проведения исследования ООН по вопросу о насилии в отношении детей : Записка Генерального секретаря (2006) [Электронный ресурс] UN. — Режим доступа : http://www.un.org/russian/hr/children/violence_2.htm.
9. Пинеір, П. С. Доповідь про насильство щодо дітей у світі / Паулу Сержіу Пинеір. — К. : Перфект Стайл, 2006. — 364 с. [Електронний ресурс] UNICEF. — Режим доступу : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/world-report_Ukr.indd.pdf.
10. Конвенція про права дитини : Конвенція ООН від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.
11. Насилие и его влияние на здоровье: доклад о ситуации в мире [Текст] / под ред. Этьенна Г. Круга, Линды Л. Дальберг, Джеймса А. Мерси, Энтони Б. Зви и Рафаэля Лозано. — [пер. с англ.]. — М. : Весь мир, 2003. — 376 с. [Электронный ресурс] Всемирная организация здравоохранения. — Режим доступа : <http://www.who.int/publications/list/9241545615/ru/index.html>.

12. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів [Текст] / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. — К. : УДЦССМ, 2000. — 260 с.
13. Соціальна філософія : [короткий енциклопедичний словник] [Текст] / ред. та уклад.: В. П. Андрущенко, М. І. Горlach. — К.-Х. : Рубіком, 1997. — 400 с.
14. Тюріна, В. О. Соціальні та психологічні умови і фактори формування та застосування насильницької поведінки в сім'ї [Текст] / В. О. Тюріна // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2010. — № 1/2. — С. 5–15.
15. Тюріна, В. О. Мотиви і потреби як фактор насильницької поведінки [Текст] / В. О. Тюріна // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2009. — № 2. — С. 18–26.
16. Рубан, Т. В. Історичні корені насильства дітей у сім'ї [Текст] / Т. В. Рубан // Соціальна педагогіка: теорія і практика. — 2010. — № 2. — С. 71–75.
17. Волинець, Л. С. Не принижувати гідність дитини [Текст] / Л. С. Волинець // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2005. — № 1. — С. 69–70.
18. Соціальна робота: технологічний аспект [Текст] / [за ред. А. Й. Капської]. — К. : ДЦССМ, 2004. — 364 с.
19. Стаємо батьками. [Текст] Посібник для батьків (частина 1). Посібник для викладача (тренера) (частина 2). — К. : Фенікс, 2008. — 320 с.
20. Петрочко, Ж. В. Стан захисту дітей в Україні від жорстокого поводження з ними та всіх форм насильства [Текст] / Ж. В. Петрочко // Український соціум. — 2003. — № 1 (2). — С. 137–145.

*Рекомендовано до друку кафедрою соціальних і гуманітарних дисциплін
Львівської державної фінансової академії
(протокол № 1 від 29 серпня 2011 року)*

Надійшла до редакції 30.08.2011

Кривачук Л. Ф. Теоретические аспекты проблемы насилия в семье и жестокого обращения с детьми

Исследовано проблему насилия в семье и жестокого обращения с детьми в контексте реализации государственной политики относительно детей в Украине. Выяснена сущность понятий “насилие”, “насилие в семье”, “насилие в семье относительно детей”, “жестокое отношение к детям”. Рассмотрены основные виды насилия в семье относительно детей, их индикаторы, которые необходимо учитывать в государственно-управленческой деятельности относительно детей.

Ключевые слова: дети, насилие, насилие в семье, жестокое отношение к детям.

Kryvachuk, L. F. Theoretical Aspects of problems of Domestic Violence and Child Abuse

The article investigational problem of violence at a monogynopaedium and legal cruelty with children in the context of realization of public policy in relation to children in Ukraine. Essence of concepts “violence” is found out, “violence in a monogynopaedium”, “violence in a monogynopaedium in relation to children” and a term “cruel attitude toward children is specified”. The basic types of violence in a monogynopaedium in relation to children, their indicators which must be taken into account in to state administrative to activity in relation to children are considered.

Key words: to put, violence, violence in a monogynopaedium, cruel attitude toward children.

